

РЕГІОНАЛЬНІ ДИСБАЛАНСИ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню впливу відкритості економіки старопромислових регіонів України на розвиток їх інфраструктури. Цей процес актуалізує проблему оптимізації рівня відкритості економіки старопромислових регіонів з урахуванням взаємодії показників економічної безпеки, конкурентоспроможності та рівня розвитку їх інфраструктури.

The article studies the influence of economic openness of old industrial regions of Ukraine on the development of their infrastructure. This process actualizes the problem of optimizing the level of economic openness of old industrial regions with interaction of indices of economic security, competitiveness and development of their infrastructure.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогодні регіони України активно співпрацюють зі світовим господарством в економічній, соціальній, політичній та інших сферах діяльності. Членство в численних міжнародних організаціях, у тому числі у СОТ, визнання України країною з ринковою економікою створюють умови для формування відкритої економіки. Відкритість економіки надає низку переваг, пов'язаних із підвищенням рівня конкурентоспроможності економіки, таких як підвищення ефективності функціонування національних виробників за рахунок участі в міжнародному поділі праці й поглиблення науково-технічного кооперування; розширення ринків збуту, масштабності від участі в міжнародних виробничих ланцюгах. З іншого боку, надмірно відкрита економіка нездатна протистояти навколишнім викликам, що в підсумку приводить до втрати самостійності й нездатності реалізовувати національні інтереси, вкрай негативно впливає на рівень економічної безпеки регіону. Цей процес актуалізує проблему оптимізації рівня відкритості економіки з урахуванням взаємодії показників економічної безпеки й конкурентоспроможності.

Відкритість економіки має безпосередній зв'язок із двома характеристиками стану регіону, нерідко протилежними один одному: конкурентоспроможністю економіки і економічною безпекою. Ці показники пов'язані між собою складною системою відносин і взаємовпливів. Абсолютна відкритість економіки ставить під загрозу економічну безпеку регіону. Можуть бути цілком скуплені стратегічні галузі економіки, внаслідок чого може бути встановлений зовнішній диктат стратегії економічного розвитку, у т.ч. за галузевою структурою економіки. Крім того, абсолютна відкритість економіки зовсім не веде до стрімкого розвитку конкурентоспроможності регіону – все залежить від поточного рівня розвитку ключових галузей економіки порівняно з іншими країнами. Підтвердженням є об'єктивно гірше становище сьогоденної економіки на пострадянському просторі порівняно з останніми роками, що передували розпаду СРСР.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Результатом розвитку процесу глобальної економічної інтеграції та відповідних трансформацій у світовій економічній конфігурації наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. стало формування економічної системи нового – глобального рівня. Завдяки її цілісності, а також об'єктивної взаємозалежності між її складовими на мега-, мета-, макро-, мезо- та мікрорівнях зростає важливість дослідження ролі регіонів у формуванні зовнішньоекономічної діяльності держави в цілому. Досліджуючи роль окремих територіальних частин країн у міжнародних інтеграційних процесах і значення регіональних господарських комплексів в активізації внутрішніх та

зовнішніх економічних процесів, більшість українських науковців (Б. Губський, Г. Черніченко, М. Чумаченко та ін.), а також закордонні дослідники Дж. Сіммі, Ф. Тодтлінг, М. Тріпл, Р. Бошма, Дж. Лембуй та ін. відзначають певну дуалістичність у розумінні як місця та ролі регіонів у забезпеченні інтеграції держав до світового господарства взагалі, так і зниження ефективності зовнішньоекономічних відносин та економічного розвитку через недосконалість моделей ринкового реформування економіки та неврахування впливу зовнішньої торгівлі на її розвиток.

У сучасній регіоналістиці набув поширення підхід, що дозволяє розглядати процес участі України у зовнішньоекономічній діяльності, особливо у посткризових умовах, підвищення її міжнародної конкурентоспроможності через дослідження локальної конкурентоспроможності окремих регіональних утворень, які в решті-решт формують і загальнонаціональну конкурентоспроможність України у світовому економічному просторі. Територіальні господарські комплекси через свою внутрішню- та зовнішньоекономічну діяльність впливають на формування міжнародного рейтингу конкурентоспроможності держави.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність досить великої кількості слушних думок відносно проблем, шляхів, механізмів, підходів щодо вироблення стратегій розвитку старопромислових регіонів необхідно виявити роль інфраструктури старопромислових регіонів в контексті їх міжнародної глобалізації.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування природи економічної депресивності та визначення пріоритетних напрямів реструктуризації старопромислових регіонів ресурсної спеціалізації та їх виробничої інфраструктури в умовах відкритості економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальний вплив на тип соціально-економічної динаміки регіонів України робить вік їх економічної структури. Найбільш рельєфно роль віку виявляється в старопромислових територіях, де він нерідко стає причиною економічної депресії. Зниження обсягів промислового виробництва, високий рівень безробіття, зростання частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, негативні демографічні процеси, складна екологічна обстановка, інерційність і консерватизм уявлень регіональних лідерів зважаючи на високу залежність їх мислення від траєкторії попереднього розвитку - далеко не повний перелік проблем, що виникають в цих регіонах і характеризують феномен старопромислового регіону.

До проблемних в Україні належать регіони різної спеціалізації - аграрні, обробної та добувної промисловості. В останню групу потрапляють монопрофільні території, економіка яких заснована на тривалій експлуатації природних ресурсів і які в силу об'єктивного погіршення якісних і кількісних характеристик ресурсної бази з часом неминуче переходять у категорію депресивних. Питанням вбудовування ресурсних регіонів у нову парадигму соціально-економічного розвитку, визначення конкретних механізмів адаптації їх структури до викликів економіки знання присвячені роботи багатьох учених, як українських, так і закордонних. У них вивчається динаміка і визначаються перспективи розвитку основних ресурсних підприємств і видобувних галузей, пропонуються інноваційні механізми підтримки мінерально-сировинної бази, виснаженою багаторічної експлуатацією тощо. Проте ніколи не розглядаються ці ресурсні регіони як старопромислові. Тобто не робиться акцент на головній, на погляд автора, причині депресивності ресурсних регіонів – старінні базової галузі. У результаті, як правило, перспективи їх розвитку і далі бачаться в традиційній, давно сформованій спеціалізації. Основні надії на відродження місцевої економіки пов'язуються із зовнішніми чинниками, наприклад, із залученням іноземних і вітчизняних інвестицій, оптимізацією системи оподаткування видобувних підприємств на державному у рівні тощо. Всі ці заходи, звісно, здатні дати позитивний ефект. Однак якщо при цьому не будуть актуалізовані внутрішні резерви території та механізми омолодження місцевої економіки – через вироблення напрямів реструктуризації (передбачаючи також вихід за рамки сформованої спеціалізації), в яких враховано світовий досвід і пріоритети

трансформації національної економіки, – то ефект виявиться нетривалим.

Дослідниками виділяються два основні блоки причин, проаналізованих у рамках різних економічних традицій (Дж. Сіммі, Ф. Тодтлінг, М. Тріпл). Так, Р. Бошма, Дж. Лембуй називають ці блоки «традиційним і сучасним підходами». Перший блок досліджує механізми занепаду економіки раніше процвітаючих територій. Згідно з М. Штайнером, теорії розглядають економічний спад як наслідок:

- домінування промисловості галузі, що стагнує («структурна» гіпотеза);
- стану експортного попиту на продукцію;
- останнього етапу життєвого циклу продукту.

Однак критики даних теорій, зокрема М. Штайнер, відзначали, що, незважаючи на об'єктивний вплив даних характеристик на економічне зростання, вони не можуть пояснити «поворотної точки» у переході від зростання до спаду.

Нині всі регіони України, зокрема Донецька область, мають низку певних стратегій розвитку галузевого, соціального, науково-технічного характеру. Відповідно, кожна стратегія зосереджена на вирішенні окремих ключових питань, а в цілому вони можуть мати розбіжності щодо довгострокового іміджу Донецької області або мати протилежну спрямованість у вирішенні окремих завдань. Традиційні галузі вичерпали свій інвестиційний потенціал (вугільна–закриваються шахти; металургійна–корпоратизовані трьома структурами).

З іншого боку, сформований імідж Донецької області має суперечливий, в цілому негативний характер, який необхідно цілеспрямовано формувати і комплексно просувати в ЗМІ, ділових колах (інвестори і підприємці), орієнтуватися також на випускників вузів і молодих фахівців, зарубіжних і внутрішніх туристів тощо. Напрямки економічного, екологічного, і соціально-інституціонального вимірів сталого регіонального розвитку розглянуто на рис. 1.

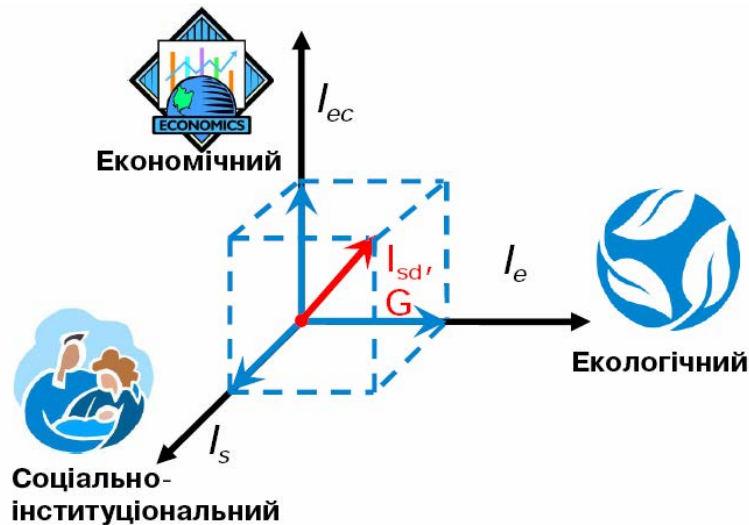

Рис. 1. Виміри сталого розвитку

Аналізуючи поведінку ступеня гармонізації сталого розвитку для різних регіонів України, бачимо, що цей показник переважно знижується зі зменшенням індексу сталого розвитку [1, с.8–9]. Це пояснюється тим, що з послабленням політики сталого розвитку для різних регіонів України, гармонізація їх розвитку в економічному, екологічному і соціально-інституціональному вимірах погіршується (рис. 2).

У той же час для деяких регіонів ступінь гармонізації сталого розвитку виявляється досить високим, наприклад, для АРК=0,80, Київської області =0,82 для Одеської області = 0,86. Ця обставина пов'язана не з проведенням тим чи іншим регіоном сильної політики сталого розвитку, а швидше з браком такої політики, що приводить до випадкового (спонтанного) вирівнювання економічного, екологічного і соціально-інституціонального вимірів розвитку за дуже низьких їх абсолютних значень [3, с.124].

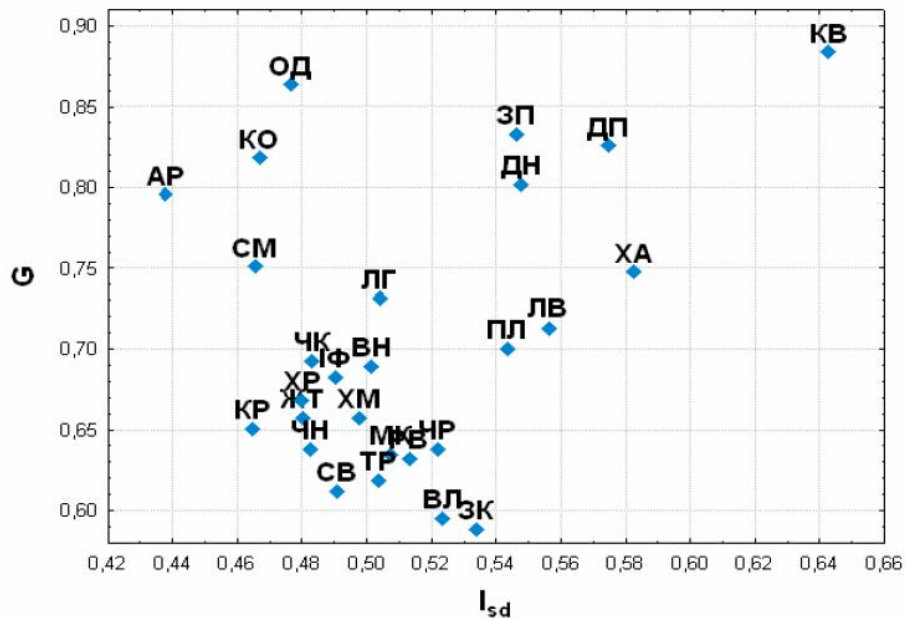

Рис. 2. Індекс сталого розвитку та ступінь гармонізації [2, с.86]

Порівнюючи показники аналізу конкурентного середовища Донецької області за даними Інституту прикладного системного аналізу НАН України й МОНМС України, дійшли висновку, що Донецька область є лідируючою тільки по 3 показниках серед 4 індустриальних областей України: Дніпропетровської, Запорізької, Луганської й Донецької (рис. 3). Донецька область має кращі показники за тими ж напрямками у міжнародному зіставленні з індустриальними областями Росії (рис. 4)

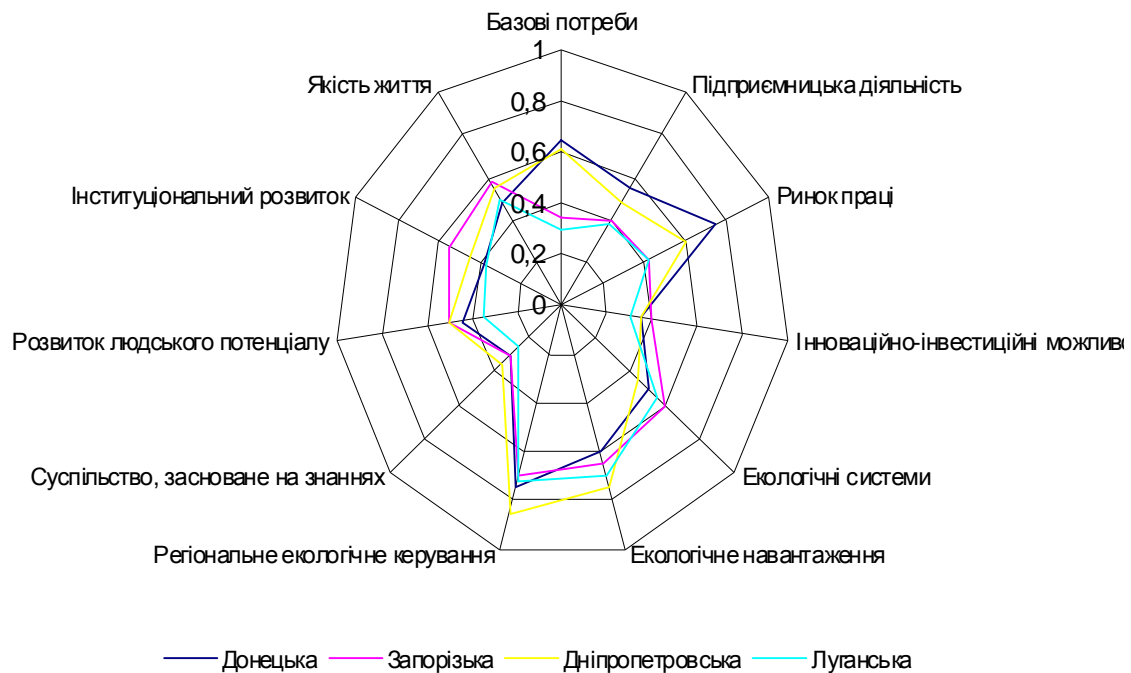

Рис. 3. Порівняльний аналіз конкурентного середовища Донецької області [2, с.155–200]

Слабкі сторони області зосереджені довкола екологічних проблем, низькою є політична свідомість жителів області, а також ефективність державної влади, що відображає низький рівень довіри населення до державних інституцій.

Однак Донецька область вирізняється позитивним станом соціальної інфраструктури, економічною складовою економічного розвитку (високий рівень ВРП, порівняно низька частина населення з грошовими доходами нижчими від прожиткового мінімуму), а також високими показниками ринку праці регіону.

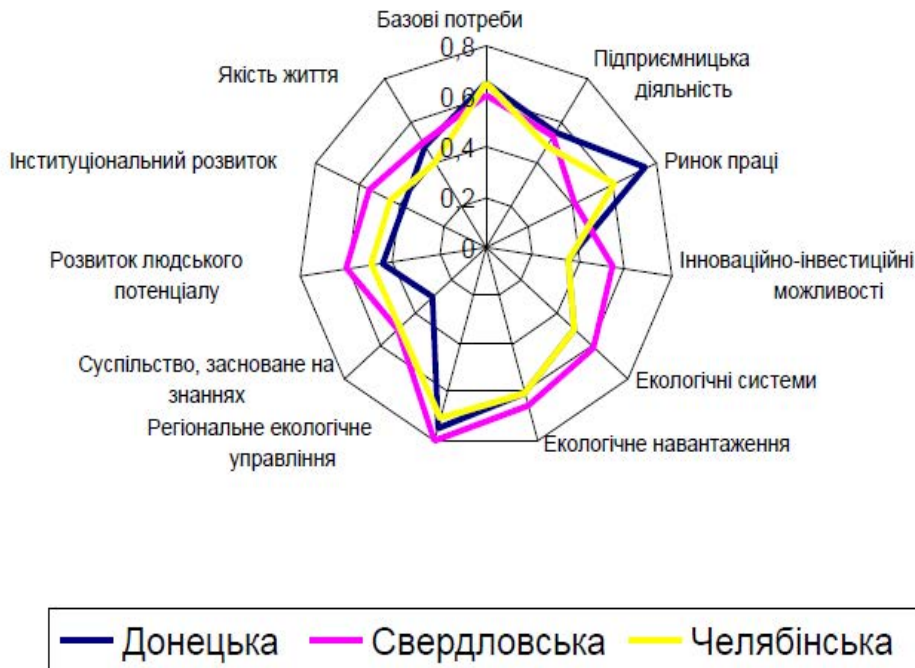

Рис. 4. Міжнародний порівняльний аналіз конкурентного середовища Донецької області

Найважливішими інструментами маркетингового аналізу територій є SWOT-аналіз (аналіз сил, слабкостей, можливостей та загроз), аналіз і вибір цільових ринків і позиціонування (визначення нинішніх та бажаних позицій) територій [4; 5].

При з'єднанні можливостей із сильними сторонами виникають конкурентні переваги регіону (табл. 1; побудовано на основі даних відповідних територіальних органів Федеральної служби державної статистики Російської Федерації).

Сильні сторони регіону – те, в чому він досяг успіху або наявність особливостей, що дадуть додаткові можливості. Сила може полягати в наявному досвіді, доступі до унікальних ресурсів, наявності передової технології й сучасного устаткування, високій кваліфікації персоналу, високій якості продукції, що випускається, популярності торговельної марки й т.ін.

Таблиця 1

SWOT аналіз Донецької області та її конкурентні переваги

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – Вигідне економіко-географічне положення – Відповідність кредитоспроможності регіону вимогам міжнародних агентств (Fitch) – Наявність високотехнологічних заділів для інноваційного прориву – Сплетення багатонаціональних культур і різноманітний природний потенціал – Високий рівень розвитку регіональної економіки – Агломераційна структура розселення жителів регіону (5 більших агломерацій, 28 міст) – Дефіцит оборотних коштів промислових підприємств через неповернення державою ПДВ на тлі високих ставок по банківських кредитах 	<ul style="list-style-type: none"> – Деформована структура регіональної економіки (превалювання підприємств базових галузей промисловості)/ Низький рівень виробництва товарів з високим рівнем переділу (доданою вартістю) – Недостатньо високий рівень якості продукції, що випускає в регіоні, за міжнародними критеріями й стандартам (у тому числі й через високий рівень зносу основних виробничих фондів) – Низька питома вага підприємств, що виробляють інноваційну продукцію – Перевага в інформаційному полі негативного бачення регіону Критична екологічна ситуація – Високий рівень розвитку регіональної економіки/потенціал диверсифікованості й модернізації

1	2
<ul style="list-style-type: none"> – Низький рівень стимулювання впровадження інновацій – Коливання цін на зовнішніх сировинні й енергоринках – Погіршення демографічної ситуації – Високий рівень соціальної напруженості, стає збереження заборгованостей по заробітній платі 	<ul style="list-style-type: none"> – Науково-дослідна база й наявність високотехнологічних заділів для інноваційного прориву – Логістично вигідне розташування в зоні міжнародних транспортних коридорів – Агломераційна структура розселення як резерв мобільності й підприємницької активності населення – Високий рівень розвитку регіональної економіки/потенціал диверсифікованості й модернізації – Науково-дослідна база й наявність високотехнологічних заділів для інноваційного прориву – Логістично вигідне розташування в зоні міжнародних транспортних коридорів – Агломераційна структура розселення як резерв мобільності й підприємницької активності населення

Слабкі сторони регіону – це відсутність чогось важливого для функціонування регіону або те, що поки не вдається порівняно з іншими регіонами і ставить у несприятливе становище. Прикладом слабких сторін може бути погана репутація регіону, брак фінансування і т.ін. Ринкові загрози – події, настання яких може несприятливо вплинути на регіон. Приклади ринкових загроз: вихід на ринок нових конкурентів, зростання податків й т.п. Ринкові можливості – це сприятливі обставини, які ваш регіон може використовувати для отримання переваги.

Висновки і перспективи подальших розробок. Для переходу до сучасних підходів важливим є висновок, зроблений М. Штайнером. Він полягає в тому, що проблеми старопромислових територій виникають в основному у зв'язку зі зниженням не попиту на продукцію галузі, а конкурентоздатності продукції певної території, порівняно із продукцією інших територій. У такому випадку політика підтримки попиту для реанімації промисловості таких територій приречена на невдачу, а основною проблемою старопромислових територій стає нездатність промисловості змінити пропозицію під нові ринкові умови, і акцент вивчення даної проблематики повинен бути перенесений з попиту на пропозицію. Вивчення пропозиції, у свою чергу, робить основним предметом дослідження структури організації промисловості на території, причому з погляду не на її монопрофільності (як це було в одній із традиційних теорій), а на «бар'єри трудової мобільності й підприємницької активності». Іншими словами, повстає питання про організацію інститутів.

Список використаної літератури

1. Долішній М. І. Глобалізація та її регіональні виміри / М. І. Долішній, У. Я. Садова, Л. К. Семів // Регіональна економіка. – 2002. – № 3. – С. 7–24
2. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти: [у 2 ч.] / наук. кер. М. З. Згуровський. – К.: КПП, 2009.–Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. Аналіз. – 2009. – 200 с.
3. Парфенцева Н. А. Международные и национальные статистические классификации: методология, опыт, проблемы / Н. А. Парфенцева. – К.: Наукова думка, 1999. – 360 с.
4. Матрица SWOT [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://swotanalysis.ru/index.html>.
5. SWOT-анализ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.12manage.com>.

Прийнято до друку 18.05.2012